

OSMANLI ARAŐTIRMALARI XVII

NeŒir Heyeti - Editorial Board
Halil İNALCIK - Nejat GÖYÜNÇ
Heath W. LOWRY - İsmail ERÜNSAL
Klaus KREISER - A. Atilla ŒENTÜRK

THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES XVII

İstanbul - 1997

Sahibi: **ENDERUN KİTABEVİ** adına **İsmail ÖZDOĞAN**
Tel: (0.212) 518 26 09 Fax: (0.212) 518 26 63
Yazı İşleri Sorumlusu: **Nejat GÖYÜNÇ**
Tel: (0.216) 333 91 16
Dizgi: **Girişim Dizgi**
Tel: (0.212) 513 28 29
Basıldığı Yer: **FATİH OFSET**
Tel: (0.212) 501 28 23 - 612 86 71
Adres: **ENDERUN KİTABEVİ**, Beyaz Saray No. 46 Beyazıt - İST.

e-mail:enderun@orion.net.tr

mana yalnız silâhla değil, yanıltıcı haber ve olumsuz propagandalarına karşı basın yoluyla da konulmasının öngörüldüğü belirtilmektedir. Bu durumda basının, hariciye ve genelkurmay ile yakın bir işbirliği içinde bulunması ve bu iki kanal vasıtasıyla haber ve propaganda alanlarında yönlendirilmesi ve ısmarlanması söz konusudur. Bu konu, basının yönlendirilmesi için yapılan düzenlemeler başlığı altında etraflıyla ele alınmış ve faaliyetlerin Osmanlı ve sair İslâm ülkelerindeki (İran, Afganistan, Hindistan gibi) etkinlik boyutu örneklerle gösterilmiştir. (s. 235-250).

Savaş sırasında gazetelerin kendi cepheleri ve durumları hakkında olumlu yönde abartılmış bir haber politikası yürütürken, düşman taraf için bunun tamamen aksi bir tavır içinde olduklarını tahmin edebiliriz. *Osmanişer Loyd*'un genel habercilik faaliyeti çalışmada ayrıca sorgulanmıştır. Harb süresince Almanya'da herşeyin -müttefiklerin aksi iddialarını tekdizen- yolunda gittiği ve her malın rahatlıkla bulunduğu reklamlarla -harbin en önce ortaya çıkan olumsuzlukları muhakkakki, pazar ve sofralarda idi- ve mesele, Berlin'deki bir lokantanın yemek listesinin neşri ile kanıtlanmak istenirken, bu gibi yiyecek ve temel tüketim maddelerinin yayıma konu edilmelerinin, genel kıtlık içinde gıda ve temel tüketim maddelerini karneye bağlayan Osmanlı hükümeti tarafından sansür edilmesi, basın yoluyla olumlu görüntü verme hedefinin her zaman tutmadığını göstermesi bakımından ilginçtir. Harbin mali yükünün rahatlıkla karşılanmakta olduğuna dair haberler ve yorumlar, müttefiklerin İslâm âlemini bölmek ve halifelik kurumunu tartışmaya açmaları ile ilgili propaganda faaliyetlerine verilen cevaplar ve müttefiklerin idaresi altındaki Müslümanları ayaklanmaya çağıran yayım etkinlikleri, *Osmanişer Loyd*'un bu dönemde ele aldığı ağırlık konular olarak örneklenmektedir. Harb esnasında *Osmanişer Loyd*'un Fransızca kısmının müstakil hale getirilmesi veya bunun bir Türkçe kısım ile telafi edilmesine dair tartışmalar, İstanbul'daki Alman elçiliği bünyesinde bir haber merkezinin ihdası ve propaganda faaliyetlerinin bu kanaldan düzenlenmesi ve yeni örgütlenmelere gidilmesi meseleleri, çalışmanın ele aldığı son konulardır. (250-290).

Bu başarılı çalışmanın, II. Meşrutiyet ve Cihan Harbi döneminde imparatorlukdaki basın hayatının bir kesitinin aydınlatılmasında çok önemli bir hizmet ifa ettiği ve kaynak değeri yüksek bir eser olarak öne çıkartılması ve tarihçiler tarafından da ihmal edilmemesi gerektiği kanaatindeyiz.

Kemal BEYDİLLİ

ANDREAS KAPLONY, *Konstantinopel und Damaskus. Gesandtschaften und Verträge zwischen Kaisern und Kalifen 639-750. Untersuchungen zum Gewohnheits-Völkerrecht und zur interkulturellen Diplomatie.* (Kostantiniyye ve Di-maşk. İmparatorlar ve Halifeler arasında teati edilen Sefaret heyetleri ve yapılan Antlaşmalar. Teamül hukuku, devletlerarası hukuk ve kültürlerarası diplomasiye dair İncelemeler). Klaus Schwarz yay. Islamische Untersuchungen, Band. 208. Berlin 1996, 470 S.

1960 doğumlu genç bir ilim adamı olan yazar, Züriç'de genel tarih, Arap dili ve edebiyatı ve felsefe tahsili görmüş ve tanıtmaya çalışacağımız bu eserini, 1994'de doktora tezi olarak takdim etmiştir. 1986-95 arasında Züriç ve Bern üniversitelerinde asistan olarak çalışan yazar, halen Haçlı seferlerinden önceki dönemde bir İslâm şehri olarak Kudüs'ün topografik ve mimarî tarihi hakkında araştırma yapmaktadır.

Çalışma, 639-750 yılları arasında Bizans ve İslam diplomasisinin karşılıklı iş-leyiş şeklini ele almaktadır. İlgili merkezi dışpolitika veya nazari olarak devletler hukuku sahası olmayıp, kültürlerarası diplomasi ve teamül hukukunun yazılmaması kaideleridir. Çalışma, Grekçe, Latince, Arapça, Süryanice ve Ermenice kaynaklarda mazbut 51 sefaretin ve bu kanalla yapılmış bulunan antlaşmaların incelenmesine dayanmaktadır. Sefaret ve Antlaşmalar, önce kaynak sağlamlığının tesbiti bakımından dört kısma ayrılmıştır: 1) Tarihi yönden sıhhati ve belirli tarihi hadiseler ile irtibatı, muhabab hükümdarları, sefirleri ve gönderiliş sebepleri açık ve kesin olan gerçek sefaretler. Bunların adeti 29 olarak tesbit edilmiştir. 2) Kaynakların birçok tarihi hadiseyi tek bir sefaret ve dolayısıyla antlaşmada özetledikleri idealize edilmiş sefaretler. 14 adet. 3) İslam ve Bizans diplomasisi ile ilgisiz, hamasî tarihin dolgu malzemesi olarak ayrıntıları idealleştirilmiş muhayyel sefaretler. 6 adet. 4) Araştırmanın iki taraf arasında sefaret ve antlaşma olarak kabul etmediği sefaret ve antlaşmalar. 2 adet. Çalışmada, bu tasnif doğrultusunda sefaret heyetleri ve yapılan antlaşmalar tek tek ele alınmış, muhtevası incelenmiş, meseleleri sorgulanmış, kaynakları gösterilmiş ve buralarda verilen bilgiler karşılaştırılmıştır. (*Giriş*, s. 1-15).

Birinci grup içinde yer alanların 27 tanesi 720 tarihinden önce gerçekleşen gerçek sefaret teatileridir. Bu durumda iki taraf arasında, ortalama üç senede bir cereyan eden sıkı bir diplomatik trafik yaşanmış olduğu tesbit edilmektedir. Metinlerin incelenmesinde iki aşamalı bir yol seçilmiş, dolayısıyla çalışma iki bölüm üzerine tertib edilmiştir. *Birinci bölümde*, teati edilen heyetler ve yapılan antlaşmalar tek tek ele alınmış; sefaret ile vazifelendirilenler, bunların ikamet müddetleri, yapılan antlaşmaların geçerlilik süresi, mazbut buldukları birincil ve ikincil kaynakları ve tarihlendirilmeleri gösterilmiş ve bunlarla ilgili meseleler tartışılmıştır. (s. 19-359). Bu bölümde sefaret teatisi ve antlaşma akdine söz konusu olan hükümdarlar şunlardır: Kostans (641-668) — Muaviye b. Abu Sufyan (658/661-680), Muaviye — IV. Konstantinos (661-685), Abdülmelik (684-705) — IV. Konstantinos, Abdülmelik b. Mervan — II. Justinianos (685-695. 705-711), Leontios (695-698) / III. Tiberios (698-705) — Abdülmelik, Velid b. Abdülmelik (705-715) — II. Justinianos, II. Anastasios (713-715) — Velid, II. Ömer b. Abdülaziz (717-720) — III. Leon (717-741), V. Konstantinos (741-775)/Artabasdos — Velid b. Yezid (743-744), Osman b. Affan (644-656) / Muaviye — Konstans.

İkinci bölümde (s. 364-404), ilk bölümde tesbit edilen verilerden hareketle bütün malzeme genel bir sorgulanmaya tâbi tutulmuş ve bir takım sonuçlara varılmıştır. Bu, sefaret heyetlerinin vazifelerini nasıl yerine getirdikleri ve uygulanan genel kaideler ve oluşmuş teamül ile ilgilidir ve bu anlamda, Osmanlı devrinde çeşitli devletlerden gelen veya pekçok devletlere gönderilen sefirler ile ilgili olarak bir takım genellemeleri ve benzerlikleri belirleyen bir örnek olarak yararlı olabilir. Her iki tarafın sefaret heyetinin başında genelde sorumlu bir -dini konuların gündemde olması halinde iki- sefir yer almaktadır. Başarılı ve tecrübe edinmiş bir kişi birkaç defa sefir olarak atanabilmektedir. Bunların bu iş için özel bir eğitimden geçmiş oldukları veya genelde diplomatlar için müstakil bir eğitim kurumunun varlığı hakkında herhangi bir kanıt mevcut değildir. Bizans sefirleri, sosyal statüsü, politik tecrübesi ve görüşmeleri sürdürebilme yeteneği kıyas olmak üzere seçilmekte; Halifenin sefirlerinin, Müslüman, Hristiyan ve Zerdüş menşeli oldukları tesbit edilmekle beraber, vazifeyi hangi dini kimlik ile deruhde ettiği hakkında açık bir kayda raslanmamaktadır. Sefaret heyeti beraberinde hükümdarlarının mektubunu ve,

hediyelerini getirmektedirler. İmparator mektupları daima Grekçe olarak kaleme alınmış olmakla beraber, Halifenin mektupları, Abdülmelik tarafından gerçekleştirilen idarî reformlara kadar Grekçe veya Arapça olarak kaleme alınmış oldukları halde, daha sonraki yazışma dili yalnızca Arapçadır. Mühür, altın kozalak ve itimadname gibi elçinin ruhsatına delalet eden öğelerin mevcudiyeti tesbit edilememektedir. Elçiler sınırlarda karşılanır ve refakat altında başşehre iletilirler, bazen arandıkları da olur. Varılan hükümdar sarayında elçi belirli bir merasim ile karşılanır, mektubu teslim ve geliş gerekçesini ifade eder. Daha sonraki siyasî görüşmeler hakkında verilen bilgiler - Osmanlı sefaretnamelerinin de örneklediği gibi- kısıtlıdır. Dönüş işlemi, son defa huzura kabul, varılan kararın elçiye sözlü olarak tebliğ edilmesi ve ayrıca daima yazılı bir cevap hazırlanması, elçinin kendisine verilen hediyelerin teslimi şeklinde gerçekleşir. Antlaşmalar iki aşamada tekemmül eder: Önce taraflardan birinin sarayında (bu genellikle İmparatorun sarayıdır) anlaşmanın ön mutabakatı sağlanır, daha sonra diğer tarafın sarayında (bu genellikle -Osmanlı örneğine de uygun olarak- Halifenin sarayıdır) nihai metin oluşturulur. Antlaşma iki dilli olarak tanzim edilir ve şahidlerin huzurunda yemin ile temin edilir. Yemin işlemi akabinde antlaşma metni katlanır ve bir keseye konur. Elçiler geçici ikametleri esnasında belirli bir gözetim altında tutulmakla beraber, halk ile de irtibat kurabilir ve askerî bilgiler edinebilirler. Halifenin elçisi, Bizans zâdegânı ile temas kurar, ihtida etmiş Araplar ile görüşür ve Müslüman esirlerin akıbeti ile ilgilenebilirdi. Dönüşlerinde, yaptıkları görüşmeler hakkında hükümdara sözlü olarak bilgiler verir ve bunları daha sonra -yine Osmanlı uygulamasında olduğu gibi- yazılı hale getirirlerdi. Arşivlere intikal eden bu gibi sefaretnameler, tarihçilerin araştırmalarında en önemli kaynağı teşkil eder.

Antlaşmalar çeşitli sebeplerden ötürü gündeme gelir ve yapılır. Hükümdarlar, kendilerini zayıf hissetmelerinden ötürü veya muhtemel bir tecavüzü bertaraf etmek üzere süreli bir barış antlaşmasının yapılmasını teklif edilebilirler veya İmparator, rakiblerine karşı askerî yardım talebinde bulunmak üzere bir antlaşma teklifi getirebilirdi. Bazen iki rakip imparator adayının da (Artabasdos ve Konstantin örneğinde olduğu gibi, s. 247) Halifeye desteklenmeleri için elçi yollamaları söz konusu olabilmekteydi. Barışın sağlanması için her iki tarafda senelik ödemelerde bulunmayı teklif edebilir ve bu ödemeleri garanti etmek için de rehineler verilir. Mekke, Medine ve Şam'daki cami inşaatı için para ve malzeme (sütun, mozayik) ve teknik eleman sağlanması gibi talepler (s. 181, 183, 189) ayrıca söz konusu olabilmekteydi. Antlaşma süreleri bir veya üç seneden otuz seneye kadar uzanabilirdi.

Çalışma, Almanca ve İngilizce birer *Sonuç* (s. 397-404), geniş ve izahlı birincil *Kaynaklar* (s. 405-416) ve ikincil *Literatür* (s.417-430), görüşmelerde konusu edilen *Kuran ve İncil âyetleri dökümü*, (s.431), birincil *Kaynaklara dair dizin* (s. 433-436), *Latince, Grekçe, Arapça, Süryanice ıstılah dizini* ve sair *Genel dizin* (s. 451-470) kısımlarını içermektedir. Sekiz dil üzerinde sürdürülmüş olan bu değerli çalışmanın, Bizans ve İslam tarihçilerimize örnek olmasını dilerim.

Kemal BEYDİLLİ

MAURUS REİNKOWSKI, *Filastin, Filistin und Eretz Israel. Die späte osmanische Herrschaft über Palästina in der arabischen, türkischen und israelischen Historiographie*. (Filistin. Arap, Türk ve İsrail Tarihçiliğinde Filistin'de Yakındönem Osmanlı Hükümlerinin). Klaus Schwarz yay. Islamische Untersuchungen Band 186. Berlin 1995, 372 S.